

► W tym sensie, spośród podjętych do chwili obecnej środków, należy wyszczególnić następujące:

- służba ochrony zabytków wypracowała specjalne wskazania, według których rozpoczęła akcję skoordynowanego zbierania informacji i dokumentacji o zaginionych, ukradzionych, bądź zarekwirowanych ruchomych zabytkach na terenach objętych wojną;

- w celu zapobieżenia spodziewanym próbom sprzedaży ukradzionych dóbr kultury, od wszystkich instytucji ochrony zabytków na terenie Republiki Chorwacji zażądano wzmocnienia kontroli pośredników handlowych, a szczególnie antykwariatów;

- służby celne są ostrzegane o możliwości podejmowania coraz częstszych prób bezprawnego wywozu z kraju zrabowanych przedmiotów, co wymaga wzmocnienia kontroli wyjeżdżających podróżnych;

- uporządkowana została cała dokumentacja, dotycząca zarekwirowanych zabytków ruchomych, w celu rozpoczęcia postępowania zmierzającego do ich odzyskania;

- o zarejestrowanych przypadkach grabieży i rekwizycji zabytków, szczególnie zaś o rekwizycji dóbr kultury z terenu Vukovaru, wielokrotnie informowane były znaczące organizacje międzynarodowe, takie jak: UNESCO, ICOM, INTERPOL, Rada Europy i inne. Zwracano się do nich z prośbą o pomoc w odzyskaniu od Serbii i Czarnogóry zarekwirowanych chorwackich dzieł sztuki, jak i o pomoc w odnalezieniu i powrocie do Chorwacji pojawiających się na rynkach zagranicznych zrabowanych dzieł sztuki;

- we współpracy z Muzealnym Centrum Dokumentacji zostały opracowane dokładne zgłoszenia dóbr kultury, zarekwirowanych w Vukovarze oraz zabytków zrabowanych z okolic Dubrownika. Przekazano je The Art Loos Register w Londynie.

Wymienione, podjęte środki do chwili obecnej wdały konkretne, choć nie w pełni zadowalające, rezultaty. W maju 1994 r. została zorganizowana misja ICOM-u w celu oszacowania strat, jakie w czasie wojny poniosły muzea i galerie na terenach okupowanych oraz dla okazania potrzebnej pomocy materialnej. Na początku 1995 roku zorganizowana została również misja Rady Europy i ICOM-u w celu zorientowania się w stanie dóbr kultury zarekwirowanych na terenie Vukovaru i wywiezionych do Serbii.

W czasie bezpośrednich rozmów z Ministerstwem Kultury Czarnogóry doszło w 1994 r. do zwrotu 112 obrazów i 465 rysunków współczesnego chorwackiego artysty malarza Milovana Stanića, zawłaszczonych przez armię jugosłowiańską w Dubrowniku i jego okolicach.

Jest oczywistą sprawą, iż Republikę Chorwacji czeka wyjątkowo wyjątkowa praca w związku z poszukiwaniami i staraniami o zwrot skradzionych i zarekwirowanych zabytków. Tam, gdzie istnieje dobra dokumentacja, zawsze pozostaje nadzieja na możliwość ich odzyskania. Niestety, dla bardzo wielu dzieł sztuki, szczególnie obiektów sakralnych oraz kolekcji prywatnych, dokumentacja jest albo niepełna, albo jej wcale nie ma. W tych wypadkach są minimalne szanse, żeby te przedmioty zostały odnalezione i zwrócone właścicielom. Tak więc po doświadczeniach niszczenia i rabowania dóbr kultury w czasie II wojny światowej, na gruncie europejskim ponownie widać dramatyczne konsekwencje braku systematycznej ewidencji i dokumentacji zabytków ruchomych. Działania przeciwko takim tendencjom powinny być zadaniem priorytetowym służby ochrony zabytków we wszystkich krajach świata. Chorwacki przykład niech tu będzie przestrożą.

Dragana Ratković, konserwator zabytków ruchomych w Dyrekcji Ochrony Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego Ministerstwa Kultury Republiki Chorwacji

REJESTRACJA STRAT WOJENNYCH (1939-45) W DZIEDZINIE DZIEŁ SZTUKI. DZIAŁALNOŚĆ BIURA PEŁNOMOCNIKA RZĄDU DS. POLSKIEGO DZIEDZICTWA KULTURALNEGO ZA GRANICĄ

Choć od zakończenia ostatniej wojny minęło ponad pół wieku, problemy związane z szeroko pojętą likwidacją jej skutków w dziedzinie dzieł sztuki zyskują na aktualności, a samo zagadnienie zatacza coraz szersze kręgi, stając się tematem wnikliwych prac z zakresu historii, historii sztuki oraz prawa. Nie ma w Europie państwa, którego zagadnienie to może nie dotyczyć. Nawet jeśli nie ucierpiało ono w bezpośrednich działaniach wojennych, było miejscem przetrwania, czy nielegalnego handlu skradzionymi dziełami sztuki. Przyczyny takiego wzrostu zainteresowania (po wielu latach przerwy zapoczątkowanej okresem zimnej wojny) rabunkiem dzieł sztuki należy przede wszystkim szukać w przemianach politycznych Europy końca lat 80-tych. Otwarcie archiwów zawierających dane na temat zakresu rabunku wojennego oraz powojennych przemieszczeń dzieł sztuki i wreszcie, a może przede wszystkim, ujawnienie wielu obiektów do tej pory uznawanych za zniszczone, pokazało jak wiele spraw czeka jeszcze na swe zakończenie. W tej chwili już otwarcie mówi się o tysiącach dzieł sztuki przechowywanych na terenie Rosji, a wywiezionych z Niemiec przez Armię Czerwoną po zakończeniu wojny jako łupy wojenne. Wśród „trofejnych” dzieł, duża część pochodziła z rabunku wojennego, dokonanego właśnie przez Niemców na terenach zajętych, w tym z terenu Polski.

Na przełomie lat 80-tych i 90-tych rozpoczęto rozmowy na temat zwrotu dzieł sztuki zagrabionych w czasie wojny, lub bezpośrednio po jej zakończeniu, a do tej pory nie odnalezionych bądź nie zwróconych. Rozmowy takie prowadziły Niemcy i Rosja, Rosja i Węgry, Niemcy i Francja oraz wiele innych państw. Stosowne negocjacje z przedstawicielami rządów Niemiec i Rosji podjęła również strona polska. Przewodniczy jej powołany w 1991 roku Pełnomocnik Rządu ds. Polskiego Dziedzictwa Kultural-

nego za Granicą, który także kieruje biurem, zajmującym się między innymi gromadzeniem danych na temat utraconych przez Polskę dzieł sztuki i pamiątek historycznych oraz zbiorów bibliotecznych. Celem działalności wspomnianego biura jest gromadzenie danych i na ich podstawie wydanie możliwie pełnego katalogu strat wojennych. W takich katalogach (każdy tom będzie dotyczył innego działu np. malarstwa polskiego, malarstwa obcego itd.) zawarte będą przede wszystkim dane dotyczące obiektów możliwych do identyfikacji, choć nie zabraknie ogólnych liczbowych danych na temat zaginionych dzieł sztuki.

Jednak zanim ukazą się wspomniane katalogi, należy zgromadzić na podstawie rozesłanych ankiet możliwie największą ilość danych, przeprowadzić kwerendy archiwalne we wszystkich archiwach, które mogą zawierać dane na temat strat, a także zweryfikować katalogi strat, które ukazały się w latach 1945 - 51 w ramach działalności Biura Rewindykacji i Odszkodowań. Aby posiadane materiały należycie wykorzystać należało stworzyć ramy organizacyjne dla weryfikowania i opracowywania materiału. Przyjęto zasadę, że przedwojenne muzea mające swe kontynuacje same opracują wykazy strat. Natomiast te, które przestały istnieć po wojnie, a także prywatne kolekcje, wejdą w zakres prac trzynastu regionalnych Ośrodków Dokumentacji Zabytków. Znacznie poważniejszy problem dotyczy sposobu pozyskania danych na temat strat poniesionych przez związki wyznaniowe, a przede wszystkim Kościoł katolicki oraz gminy żydowskie. Odnośnie strat poniesionych przez Kościoł katolicki ich rejestracji podjęły się kurie diecezjalne, często we współpracy z regionalnymi Ośrodkami Dokumentacji Zabytków, opierając się na materiałach archiwalnych oraz przedwojennych publikacjach. Nie ukrywamy, że liczymy na pomoc osób prywatnych, które utraciły dzieła sztuki. Cenne są dla nas nie tylko dokładne informacje dotyczące poszczególnych obiektów, ale również ogólne, na temat zasobu rodzinnego zbioru czy kolekcji.

Dla ujednoczenia napływających danych, biuro Pełnomocnika Rządu opracowało - w konsultacji z historykami sztuki, archiwistami i informatykami - specjalny program

komputerowy, umożliwiający nie tylko zapisanie praktycznie każdej informacji i późniejsze jej wyszukanie, ale także przygotowanie całych partii danych, z myślą o katalogach straconych dzieł sztuki.

Ponad czteroletnia praca nad rejestracją strat wojennych pozwoliła na wprowadzenie do programu komputerowego danych o ponad 50 tys. zaginionych dziełach sztuki - w większości możliwych do zidentyfikowania na podstawie opisu lub załączonej fotografii. W stosunku do ogromu strat, jakie poniosła Polska, nie są to liczby w pełni zadowalające. Oszacowanie strat wojennych w dziedzinie dzieł sprawia wiele trudności, a ich wielkość jest różna w zależności od tego, jakie dane bierzemy pod uwagę, tj. - jakich lat i jakiego terenu owe dane dotyczą. Generalnie przyjęło się, że Polska centralna, a więc 9 powojennych województw (bez ziem utraconych czy odzyskanych), straciła 516 000 pojedynczych dzieł sztuki (dane z 1955 r.). Do tego należy dodać takie, które z racji niezachowania się żadnych archiwaliów wymknęły się spod wszelkiej ewidencji. W obecnym stanie badań liczbę tę należałoby podwoić. Osobny problem, związany z rejestracją utraconych (w latach 1939-1945) obiektów stanowi zasięg terytorialny. Obejmują one tereny powojenne Polski, w tym obszary uzyskane po wojnie. Wynika to z umów międzynarodowych oraz traktatów i wreszcie porozumień podpisanych z państwami ościennymi, na mocy których możliwa jest rewindykacja tych dóbr kultury, które zostały przemieszczone w wyniku wojny na obszar drugiego państwa, a nie tych, które tam się znalazły na skutek przesunięcia granic.

Prace nad rejestracją strat wojennych trwają nieprzerwanie i wszystko wskazuje na to, że z uwagi na ilość napływających informacji, prowadzone będą przez parę lat, a ich wyniki staną się dokumentem obrazującym ogrom strat, jakich doznała polska kultura w wyniku II wojny światowej.

Właściciel:	Muzeum XX Czartoryskich w Krakowie - Kraków-		
Dział:	Malarstwo obce		
Autor/szkoła/warszt:	Rafaël (Raffaello Santi) /1485-1520/		
Tytuł:	Portret młodzieńca		
Określenie zabytku:	Obraz		
Temat:	Portret		
Technika/Materiał:	Olej, deska		
Wymiary:	Wysokość:	75,00 cm	Długość: ... cm
	Szerokość:	59,00 cm	Średnica: ... cm
	Głębokość:	... cm	Waga: ... cm
Cechy obiektu:	Niesygnowany i niedatowany		
Opis obiektu:	Grubość deski: 15-17 mm		
Losy obiektu:	Zrabowany z Rzeszowa przez d.Sonderbeauftr. 31.X.1939, pokwitowanie z 31.V.1940		
Sukcesor:	Fundacja XX Czartoryskich przy MN w Krakowie		
Numer inwentarza:	V-239		
Stan zachowania:	Nie wiadomo		
Data utraty:	31.V.1940		
Przyczyna utraty:	Rabunek (Niemcy)		

- Bibliografia:**
- Ochenkowski J.: Galeria obrazów. Katalog tymczasowy., Kraków, 1914, Str:154
  - Komornicki S.: Muzeum Ks. Czartoryskich w Krakowie [w:], Muzea Polskie, t.V, Kraków 1929, Str:il.56
  - Białostocki J., Walicki M.: Malarstwo europejskie w zbiorach polskich 1300-1800. Wydanie I., Warszawa, 1955, Str: il. 61
  - Dec D.: Muzeum Narodowe w Krakowie. Zbiory Czartoryskich. Dział malarstwa. Wykaz strat poniesionych na skutek grabieży wojennych. Mpis, MNK 1992., Str: 1
  - Świeczyński J.: Katalog skradzionych i zaginionych dóbr kultury., Warszawa, 1988, Poz: Pa 00
- Ikonografia:**
- Białostocki J., Walicki M.: Malarstwo europejskie w zbiorach polskich 1300-1800. Wydanie I., Warszawa, 1955, Rocznik: 1955, Numer: 61, Fotografia czarno-biała
  - Komornicki S.: Muzeum Ks. Czartoryskich w Krakowie [w:], Muzea Polskie, t.V, Kraków 1929, Tom: V, Rocznik: 1929, Numer: 56, Fotografia czarno-biała
  - MO/CZAR/1A - Portret młodzieńca, Negatyw czarno-biały, Autor: Pawlikowski A. /1912-14r./, Miejsce: Fundacja XX Czartoryskich przy MN w Krakowie, Sygnatura: V.149
  - MO/CZAR/1B - Portret młodzieńca, Negatyw czarno-biały, Autor: Komornicki S. /1934r./, Miejsce: Fundacja XX Czartoryskich przy MN w Krakowie, Sygnatura: V.144
  - MO/CZAR/1C - Fragment obrazu (głowa), Negatyw czarno-biały, Autor: Mucha S. /1930r./, Miejsce: Fundacja XX Czartoryskich przy MN w Krakowie, Sygnatura: V.145
  - MO/CZAR/1D - Fragment obrazu (ręce), Negatyw czarno-biały, Autor: Mucha S. /1930r./, Miejsce: Fundacja XX Czartoryskich przy MN w Krakowie, Sygnatura: V.146
  - MO/CZAR/1E - Fragment obrazu (krajobraz), Negatyw czarno-biały, Autor: Mucha S. /1930r./, Miejsce: Fundacja XX Czartoryskich przy MN w Krakowie, Sygnatura: V.147
  - Świeczyński J.: Katalog skradzionych i zaginionych dóbr kultury., Warszawa, 1988, Poz: Pa 00, Tablica

Numer karty:	WAR003095	Strata wojenna
Numer fotografii:	MO/CZAR/1 A-E	

Wzór karty ewidencyjnej